

УДК 37.091.33:911

[https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-1\(29\)-658-674](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-1(29)-658-674)

Гришко Світлана Вікторівна кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри географії та туризму, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, 69000, тел.: (096)-21-61-372, <https://orcid.org/0000-0002-5054-3893>

Левада Ольга Михайлівна кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії та туризму, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, 69000, тел.: (096)-21-61-372, <https://orcid.org/0000-0003-1476-0089>

Прохорова Лариса Анатоліївна кандидат геологічних наук, доцент, доцент кафедри географії та туризму, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, 69000, тел.: (096)-21-61-372, <https://orcid.org/0000-0001-7693-1897>

Непша Олександр Вікторович старший викладач кафедри географії та туризму, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, 69000, тел.: (096)-21-61-372, <https://orcid.org/0000-0003-3929-9946>

Зав'ялова Тетяна Василівна старший викладач кафедри географії та туризму, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, вул. Наукового містечка, 59, м. Запоріжжя, 69000, тел.: (096)-21-61-372, <https://orcid.org/0000-0002-0040-2611>

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ ЗІ ШКІЛЬНОГО КУРСУ ГЕОГРАФІЇ

Анотація. В статті розглянуто питання організації позакласної роботи зі шкільного курсу географії в умовах загальноосвітньої школи. З'ясовано, що у змісті позакласної з географії виокремлюються три основні напрями: поповнення та поглиблення знань у форматі змісту курсів шкільної географічної освіти з питань, що викликали підвищений інтерес учнів, знайомство з новими географічними термінами, причинно-наслідковими зв'язками, формування повнішого образного уявлення про географічну картину світу; сприяння формуванню географічних, зокрема й картографічних умінь учнів; формування вмінь і навичок дослідницького характеру. Визначено, що під час організації позакласної роботи необхідно враховувати

такі дидактичні вимоги: поєднання педагогічного керівництва з боку вчителя географії із самостійністю та добровільністю участі школярів у різних формах позакласної роботи; врахування вікових та індивідуальних особливостей особистості учнів, їхніх пізнавальних інтересів у галузі географічних знань; системність позакласної роботи з предмета, особливо в її організаційних формах проведення; безперервність розвитку форм позакласної роботи від простих і одиничних форм до більш складних і масових форм її організації. Виявлено найефективніші форми позаурочних занять, надано їхній методичний опис і рекомендації щодо проведення. Виявлено, що позаурочна діяльність з географії є результативною для розвитку пізнавальних і творчих здібностей школярів, формування проєктно-дослідницьких умінь і мотивації до вивчення географії. Позаурочна діяльність є найважливішою складовою в освітньо-виховній діяльності сучасної школи. Відмінність позаурочної роботи від планових уроків полягає в ширших можливостях для учнів у виборі тем для вивчення та проєктно-дослідницької діяльності. Під час занять поза уроками школярі більш активно залучаються до творчої діяльності, самовиражаються та самостверджуються, зменшується інтелектуальне напруження, беруть участь у новій для себе якості або новій ролі, співпрацюють у групах, застосовують свій накопичений життєвий досвід.

Ключові слова: шкільний курс географії, позакласна робота, форми позакласної роботи, учні, вчитель географії.

Hryshko Svitlana Viktorivna Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Associate Professor, Head of the Department of Geography and Tourism, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Naukovoho Mistechka St., 59, Zaporizhzhia, 69000, tel.: (096)-21-61-372, <https://orcid.org/0000-0002-5054-3893>

Levada Olga Mykhaylivna Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Geography and Tourism, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Naukovoho Mistechka St., 59, Zaporizhzhia, 69000, tel.: (096)-21-61-372, <https://orcid.org/0000-0003-1476-0089>

Prokhorova Larysa Anatolyivna Candidate of Geological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Geography and Tourism, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Naukovoho Mistechka St., 59, Zaporizhzhia, 69000, tel.: (096)-21-61-372, <https://orcid.org/0000-0001-7693-1897>

Nepsha Oleksandr Viktorovych Senior Lecturer of the Department of Geography and Tourism, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University, Naukovoho Mistechka St., 59, Zaporizhzhia, 69000, tel.: (096)-21-61-372, <https://orcid.org/0000-0003-3929-9946>

Zavyalova Tetyana Vasylivna Senior Lecturer of the of the Department of Geography and Tourism, Bogdan Khmelnsky Melitopol State Pedagogical University, Naukovoho Mistechka St., 59, Zaporizhzhia, 69000, tel.: (096)-21-61-372, <https://orcid.org/0000-0002-0040-2611>

THE METHOD OF CONDUCTING EXTRACURRICULAR WORK FROM THE SCHOOL GEOGRAPHY COURSE

Abstract. The article deals with the issue of organizing extracurricular work from the school geography course in the conditions of a comprehensive school. It was found that three main directions are distinguished in the content of extracurricular geography: replenishment and deepening of knowledge in the format of the content of school geography education courses on issues that aroused increased interest of students, familiarization with new geographical terms, cause-and-effect relationships, formation of a more complete figurative representation of the geographical picture of the world; promoting the formation of students' geographical, in particular, cartographic skills; formation of abilities and skills of a research nature. It was determined that during the organization of extracurricular work, the following didactic requirements should be taken into account: a combination of pedagogical guidance from the geography teacher with the independence and voluntary participation of schoolchildren in various forms of extracurricular work; taking into account the age and individual characteristics of the personality of students, their cognitive interests in the field of geographical knowledge; the systematicity of extracurricular work on the subject, especially in its organizational forms; the continuity of the development of forms of extracurricular work from simple and single forms to more complex and massive forms of its organization. The most effective forms of extracurricular activities are identified, their methodical description and recommendations for implementation are given. It was found that extracurricular activities in geography are effective for the development of cognitive and creative abilities of schoolchildren, the formation of project-research skills and motivation to study geography. Extracurricular activity is the most important component in the educational activity of a modern school. The difference between extracurricular work and scheduled lessons lies in wider opportunities for students to choose topics for study and project-research activities. During extracurricular activities, students are more actively involved in creative activities, express themselves and assert themselves, reduce intellectual stress, participate in a new capacity or role, collaborate in groups, and apply their accumulated life experience.

Keywords: geography school course, extracurricular work, forms of extracurricular work, students, geography teacher.

Постановка проблеми. Географія, будучи предметом природничо-гуманітарного циклу, має величезний виховний потенціал, який має бути

реалізовано не тільки в процесі урочної пізнавальної діяльності учнів, а й у змісті позакласної роботи з предмета [3]. Багато тем шкільних курсів географії своїм змістом найтіснішим чином пов'язані з навколишньою для учнів природою, з господарською діяльністю людини, з поточними економічними і політичними подіями. Учнів цікавлять проблеми взаємовідносин природи і суспільства, відомості про які вони отримують із засобів масової інформації, але обговорити їх, висловити свою точку зору на їхні причини, визначити шляхи їх вирішення не завжди можливо на уроці. Таку можливість надає проведена вчителем позакласна робота. Саме вчителі географії є натхненниками й організаторами туристської та краєзнавчої роботи в школі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вдосконалення змісту та методики викладання та навчання шкільної географічної освіти розглядалися такими науковцями як А. М. Байназаров, Н. В. Бірюкова, Л. М. Булава, Л. П. Вішнікіна, А. С. Волкова, В. М. Герасимчук, Т. Г. Гільберг, С.В. Гришко, Л. М. Даценко, Г. І. Денисик, О. Т. Діброва, Ф. Д. Заставний, Л. І. Зеленська, О. О. Жемеров, Я. І. Жупанський, Г. М. Ісаєва, С. Л. Капіруліна, С. Г. Кобернік, Р.Р. Коваленко, В. П. Корнєєв, О. П. Кравчук, Л. І. Круглик, В. І. Кудирко, П. А. Масляк, Н. В. Муніч, О. Ф. Надтока, Т. Г. Назаренко, В. В. Обозний, М. О. Откаленко, В. Ю. Пестушко, В. Я. Плахута, Л. Б. Паламарчук, М. М. Паламарчук, С. С. Пальчевський, Г.П. Пустовіт, Л. А. Покась, Л. В. Тименко, В.М. Самоленко, В. О. Сасихов, А. Й. Сиротенко, П. С. Скавронський, О. Я. Скуратович, А.М. Слюта, К.Д. Сучко, Б. О. Чернов, П. Г. Шищенко, А.А. Шуканова, Г. Ш. Уварова, В. С. Яценко.

Як один із напрямів вивчення географії в школі визначає термін «позакласна робота» методист С. Кобернік, акцентуючи увагу на тому, що вчитель, виявляючи інтереси учнів, залучає їх до позакласної роботи, використовуючи для цього додаткову літературу та надаючи школярам можливість практично застосувати здобуті знання у своїй діяльності [8, с. 58].

К.Д. Сучко в своїй роботі визначає позакласну роботу з географії як одну з форм організації навчально-пізнавальної роботи учнів, під час якої у них формується цілісний світогляд, віра в необхідність, розуміння географічних закономірностей, дбайливого ставлення до природи [16, с.112].

О.М. Топузов, В.М. Самойленко та Л.П. Вішнікіна в своїй роботі відзначають, що «позакласне навчання географії ґрунтується на основі добровільності, ініціативи, активності й самостійної навчально-пізнавальної діяльності учнів. Таке навчання дає можливість розвивати індивідуальні інтереси школярів і їхні здібності й нахили, розширювати географічний світогляд учнів і формувати у них стійкі потреби самостійно пізнавати, охороняти й примножувати елементи довкілля [18, с.382-383]

У понятійно-термінологічному словнику «Навчання географії» позакласне навчання з географії визначається, як «одна з типових форм проведення навчання географії, яка: здійснюється за межами навчального класу або школи та в позаурочний час [15, с.186].

На думку І. Дудки, «організація позакласної діяльності учнів – це система форм і методів, спрямована на поглиблення й розширення знань, формування навичок самостійної творчої діяльності, розвиток пізнавальних інтересів, розширення світогляду, підвищення загальної культури. Окрім того вона має на меті виховання любові до рідного краю, навколишнього середовища і безпосередню участь у збереженні, відновленні його, розвиток фізичного і психічного здоров'я учнів» [6, с.26]. І. Дудка в дисертаційному дослідженні «Підготовка майбутніх учителів географії до організації позакласної діяльності» розробила структуру організації позакласної діяльності учнів, до якої вона віднесла три послідовні блоки:

I. Мотиваційний компонент:

- постановка мети, прояв ініціативи;
- зацікавлення учнів, залучення учасників до процесу діяльності.

II. Змістовний компонент:

- колективне планування позашкільних заходів;
- підготовка до проведення заходів.

III. Процесуальний компонент:

- проведення позакласних заходів;
- підбиття підсумків [5,с.50].

У своїх дослідженнях В.А. Яковлева та А.В. Проценко відзначають, що «позакласна робота багато дає учням в плані розвитку їхніх географічних інтересів, формування професійної спрямованості, розширення загального кругозору, розвитку пізнавальної самостійності. Специфіка змісту предмета багато в чому визначає внесок позакласної роботи у справу виховання та освіти» [20, с.116].

О.Я. Скуратович виділяє такі основні напрямки позакласної та позашкільної роботи з географії: туристсько-краєзнавчий, науково-дослідницький, культурно-просвітницький, трудового виховання, музейно-дизайнерський [9, с.102].

В своїй науковій роботі Б.О. Чернов, зазначає, що «навчальна робота в класі з географії не може у повній мірі задовольнити пізнавальні інтереси усіх учнів з вивчення географії як в цілому, так і з окремих її розділів і курсів. Для задоволення пізнавальних інтересів учнів, зацікавлених географією, вчитель і організовує позакласну роботу [19].

Мета статті. Метою статті є теоретичний аналіз напрямків, форм, дидактичних вимог до організації та проведення позакласної роботи з географії в загальноосвітніх навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу. Позакласна робота – це необхідна додаткова робота до навчальних занять. Вона дає можливість глибше вивчити окремі питання з географії, поєднувати вивчення з цікавістю, відпочинком, трудовою та громадською діяльністю. У позакласній роботі розвиваються вміння та навички з науково-дослідницької роботи. Позакласна робота будується на основі добровільності, активності, самостійної діяльності учнів.

Завдання вчителя – всіляко сприяти прояву ініціативи школярів. У позакласній роботі заняття пізнавального характеру потрібно поєднувати з практичним застосуванням знань, з трудовою діяльністю. Будучи добровільною для учнів, вона є обов'язковою для вчителя географії.

У змісті позакласної з географії виокремлюються три основні напрями:

1. Поповнення та поглиблення знань у форматі змісту курсів шкільної географічної освіти з питань, що викликали підвищений інтерес учнів, знайомство з новими географічними термінами, причинно-наслідковими зв'язками, формування повнішого образного уявлення про географічну картину світу.

2. Сприяння формуванню географічних, зокрема й картографічних умінь учнів: орієнтуванню та вимірюванню відстаней на місцевості, руху за азимутом, проведенню окомірного знімання та складанню плану місцевості, умінню простого та складного читання географічних карт.

3. Формування вмінь і навичок дослідницького характеру. У походах і на екскурсіях у результаті виконання дослідницьких проєктів учні вчать проводити спостереження та опрацьовувати й оформляти їхні результати у вигляді рефератів, доповідей, щоденників, альманахів, електронних презентацій, працювати з додатковими джерелами географічної інформації [9,18].

Позакласна робота з географії має низку особливостей, які необхідно враховувати під час її проведення. Насамперед, позакласна робота характеризується посиленою спрямованістю на самостійну діяльність учнів у всіх формах її прояву: навчальній, дослідницькій, трудовій, ігровій тощо.

Особливостями позакласної роботи, особливо нині, є застосування під час її проведення технології проєктного навчання з яскраво вираженою краєзнавчою та екологічною спрямованістю. Учні не тільки вивчають місцеві унікальні природні об'єкти своєї місцевості, виявляють локальні екологічні проблеми, причини їхнього прояву, а й проводять практичну роботу з охорони природних об'єктів і роблять свій внесок у розв'язання виявлених екологічних проблем (практична спрямованість позакласної роботи).

Організовані під час проведення позакласних заходів зустрічі з представниками професій, теоретичною основою яких є географічні знання, сприяють формуванню професійних намірів учнів (професійна спрямованість).

Вагомий внесок позакласна робота робить і в естетичне виховання учнів. Багато її форм організації – походи, екскурсії, дослідницькі проєкти, фотовиставки, виставки малюнків учнів, конкурси на найкраще есе про природу свого краю тощо. – забезпечують не тільки емоційне сприйняття навколишньої природи, а й формують уміння виражати у своїх творчих роботах її красу та унікальність.

Особливість позакласної роботи з географії проявляється і у формуванні внутрішньої мотиваційної установки учнів, спрямованої на задоволення підвищеного інтересу учнів до географічних знань, до проблем взаємовідносин

природного середовища і суспільства, до дослідницької діяльності в галузі географічного краєзнавства.

Під час організації позакласної роботи необхідно враховувати такі дидактичні вимоги:

– поєднання педагогічного керівництва з боку вчителя географії із самостійністю та добровільністю участі школярів у різних формах позакласної роботи;

– врахування вікових та індивідуальних особливостей особистості учнів, їхніх пізнавальних інтересів у галузі географічних знань;

– системність позакласної роботи з предмета, особливо в її організаційних формах проведення;

– безперервність розвитку форм позакласної роботи від простих і одиничних форм до більш складних і масових форм її організації [9,18].

Позакласна робота з географії має здійснюватися з урахуванням таких дидактичних принципів, як добровільність і зацікавленість учнів, послідовність і систематичність її проведення. Позакласна робота з географії є складовою ланкою всієї системи позакласної та виховної роботи в загальноосвітньому навчальному закладі [8].

Проведення позакласної роботи з географії здійснюється за розробленим учителем планом, який дає йому змогу намітити необхідні форми її організації протягом навчального року та на більш далеку перспективу.

У плані роботи зазвичай зазначається короткий зміст робіт, організаційні форми, час їх проведення, відповідальні виконавці.

Додатками до річного плану можуть бути розробки проведення предметного тижня з географії, план роботи географічного гуртка, клубу наукового шкільного географічного товариства, дослідницькі проекти тощо. До планування позакласної роботи з географії необхідно залучити учнів з метою врахування їхніх інтересів і побажань. План роботи узгоджується з адміністрацією та затверджується на педагогічній раді навчального закладу.

Форми позакласної роботи з географії розрізняються за дидактичними цілями, за періодичністю проведення, кількістю зайнятих у них учнів, за методикою підготовки та проведення. Так, залежно від дидактичних цілей розрізняють форми позакласної роботи, спрямовані на розширення кругозору і на поглиблення знань учнів з окремих галузей географії: факультативи, відповідні секції географічного гуртка, дослідницькі проекти тощо [5].

За періодичністю проведення форми позакласної роботи об'єднуються у дві класифікаційні групи: епізодичні та систематичні. Епізодичними формами позакласної роботи з предмета є географічні олімпіади, вечори, вікторини, походи, екскурсії, предметні тижні тощо. До систематичних форм належать робота географічного гуртка, географічних клубів, шкільних географічних наукових товариств, факультативів.

Класифікація форм позакласної роботи на епізодичні та систематичні певною мірою є умовною, тому що багато хто з епізодичних форм (вікторини, конкурси, олімпіади, вечори та ін.) проводяться в рамках систематичних форм позакласної роботи з географії.

За кількістю учнів, зайнятих позакласною роботою, розрізняють масові, групові та індивідуальні форми роботи. Масові форми роботи передбачають зайнятість у їх проведенні учнів усіх класів, у яких вивчається курс шкільної географії. Прикладом масової форми позакласної роботи є проведення в школі географічного тижня. Групові форми позакласної роботи об'єднують учнів, які найбільше зацікавлені та захоплюються географією. До них належать географічні гуртки, клуби, об'єднання, шкільні наукові географічні товариства, факультативи, походи, екскурсії, географічні вікторини, олімпіади тощо [14]. Поодинокі форми роботи, як правило, реалізуються під час проведення масових форм позакласної роботи з географії. Це індивідуальні завдання з підготовки повідомлень, рефератів, доповідей, презентацій, дослідницьких проектів тощо. Розглянемо як традиційні форми позакласної роботи, які раніше часто застосовувалися, так і нові, що порівняно недавно увійшли в практику роботи вчителів географії.

Географічний гурток – одна з основних у недавньому минулому форм позакласної роботи з предмета. М.М. Баранський свого часу писав: «Гурток є тією ланкою, за яку потрібно вчепитися для того, щоб витягнути весь ланцюг різноманітних форм позакласної роботи» [13].

Організації гуртка може передувати проведення будь-якого географічного заходу, який має виявити учнів, що виявляють до географії інтерес і складуть основу географічного гуртка. Організувати географічний гурток можна з учнями одного віку або об'єднати в його складі всіх учнів, які вивчають географію та цікавляться цим предметом. Спочатку роботу гуртка бажано обмежити одним, найцікавішим для учнів напрямком. У міру зростання популярності географічного гуртка серед учнів і, як наслідок, збільшення кількості його учасників роботу географічного гуртка можна організувати за відповідними секціями.

На першому засіданні такого чисельного за складом учнів гуртка обирають його раду та голову, обговорюють і формують організаційні форми (секції), затверджують план роботи. Перед розробкою плану роботи бажано провести серед його учасників анкету на предмет виявлення переважних інтересів учнів і пропозицій щодо проведення відповідних заходів та щодо його назви. Географічний гурток може мати тематичну назву: «Юний географ», «Юний краєзнавець», «Еколог». «Всесвіт» тощо, Заняття гуртка зазвичай проводяться 1-2 рази на місяць у встановлені дні та години.

У складі гуртка можуть працювати такі секції:

1. Секція цікавої географії. Основне призначення секції – формування та розвиток інтересу учнів до географії. У плані роботи секції можуть бути

повідомлення про дивовижні факти та явища природи, з'ясування причин їхнього прояву, розгадка географічних кросвордів, ребусів, шарад, проведення географічних вікторин, конкурсів, оглядів, виставок тощо.

2. Секція предметної географії. Зміст роботи секції має визначатися змістом шкільного курсу географії. Основна мета такої секції - поглиблення та розширення знань учнів у форматі змісту шкільних курсів географії. Тут доречним є проведення конкурсів знавців, вивчення історії географічних мандрівок і відкриттів, обговорення гіпотез, припустімо щодо виникнення материків та океанів, розробка та обговорення географічних прогнозів тощо.

3. Секція метеорології та фенології може займатися вивченням незвичайних кліматичних особливостей своєї місцевості, проводити постійні метеорологічні спостереження, складати власні прогнози погоди; в аспекті фенології – займатися спостереженням за сезонними змінами в природі, складати на основі цих спостережень фенологічний календар, передбачати кліматичні особливості за порами року.

4. Секція топоніміки та етнографії зазвичай займається вивченням історії походження географічних назв, зокрема й назв місцевих географічних об'єктів, складом і динамікою чисельності населення свого міста, сільради, району тощо.

5. Секція з виготовлення наочних посібників і моделей. Така секція свого часу завжди була присутня в структурі географічного гуртка. На цій секції учні виготовляли наочні посібники, динамічні моделі, разом з учнями секції метеорології та фенології займалися влаштуванням географічних майданчиків, екологічних стежок, водомірних постів. Нині учні такої секції можуть займатися моделюванням географічних процесів за допомогою електронних засобів навчання.

Склад структурних підрозділів (секцій) географічного гуртка залежить від кількості учнів, їхніх інтересів у галузі географії, захопленості вчителя географії своїм предметом і від його організаторських здібностей.

Важливе місце в організації роботи гуртка має постановка перед його учасниками захопливих перспектив суспільно-корисної спрямованості. Це й оформлення кабінету географії, шкільного географічного майданчика, створення шкільної екологічної стежки, організація шкільного краєзнавчого музею, охорона унікальних об'єктів природи своєї місцевості, сприяння у розв'язанні місцевих екологічних проблем тощо.

Шкільні географічні клуби. Клубна форма роботи зазвичай є продовженням гурткової роботи, тільки на вищому організаційному та змістовному рівні. Від гурткової роботи її відрізняє можливість залучення у складі клубу учнів різного віку, різноманітність у виборі змісту, широта і значущість розглянутих теоретичних і практичних питань, наявність таких атрибутів, як статут, емблема, девіз. У статуті визначають мету і завдання клубу, структуру організації, основний зміст і форми роботи, права та обов'язки членів географічного клубу.

Клуби за своїм змістом можуть мати найрізноманітніший напрямок: клуб любителів природи, клуб цікавих зустрічей, клуб юних мандрівників, туристсько-краєзнавчий клуб і багато інших. Особливість клубної роботи полягає в переважанні активних форм навчально-пізнавальної діяльності та широкому застосуванні міжпредметних зав'язків, особливо у форматі змісту предметів природничо-наукового циклу. У клубній роботі велика увага приділяється поєднанню пізнавальної та практичної діяльності учнів: роботі з додатковими джерелами географічної інформації, дискусіям, зустрічам із цікавими людьми, природоохоронній, краєзнавчій, екологічній діяльності.

Робота клубу, як і географічного гуртка, здійснюється за розробленим спільно з учнями планом, затвердженим дирекцією навчального закладу. Збори клубу проводяться зазвичай один раз на місяць. Основними формами роботи клубу можуть бути лекційні та семінарські заняття, конференції, обговорення проєктів, презентації результатів дослідницької діяльності, практичні природоохоронні роботи на місцевості, оформлення екологічної стежки, створення краєзнавчого музею, екскурсії, походи, заочні мандрівки, різноманітні види ігрової діяльності: географічний КВК, брейн-ринг, конкурс знавців тощо. Підсумки роботи можуть відображатися в альбомах, альманахах, літописі клубу.

Наукове географічне товариство учнів – це добровільне об'єднання школярів, які прагнуть поповнити свої знання, розширити світогляд, займатися дослідницькою та природоохоронною діяльністю в позаурочний час під керівництвом учителя. Основою наукового товариства є первинні об'єднання учнів, як правило, ними є географічні гуртки та клуби.

Основними завданнями наукового географічного товариства учнів є:

- сприяння своїм змістом формуванню творчої особистості учня, здатного нестандартно розв'язувати проблемні питання і ситуації;
- формування та подальший розвиток пізнавального інтересу школярів до географічних знань;
- формування вмінь дослідницького характеру: проводити спостереження, виконувати проєктні завдання, опрацьовувати, оформлювати та здійснювати презентацію результатів досліджень тощо.

Наукове товариство має статут, девіз, емблему. Заняття членів шкільного наукового географічного товариства проводяться щонайменше двічі на місяць відповідно до плану виконання творчих робіт учнів. Творчі роботи можуть виконуватися у складі груп учнів або індивідуально. Кожна творча робота – проєкт – має здійснюватися під чийось керівництвом. Зазвичай, керівником виступає вчитель, чий навчальний предмет є змістовним підґрунтям виконуваного проєкту чи іншого творчого дослідження.

Вищим органом шкільного наукового товариства є сесія, яка проводиться зазвичай один раз на навчальний рік. На сесії підбиваються підсумки роботи товариства за рік і намічаються подальші перспективні

напрями його діяльності. Для вирішення поточних організаційних питань обирається учнівська рада наукового товариства та її голова. Рада розглядає і затверджує за потреби нові структурні підрозділи товариства (гуртки, секції), здійснює прийом учнів у географічне товариство, зміни в річному плані роботи, надає допомогу в підготовці до проведення конференцій, походів, експедицій, екскурсій, створенні екологічної стежки, краєзнавчого музею, експозицій та ін.

З метою координації науково-дослідницької діяльності учнів та роботи всього шкільного географічного наукового товариства учнів створюється рада керівників. До неї входять учителі – керівники дослідницьких проєктів, представник дирекції школи, викладач кафедри закладу вищої освіти, з якою співпрацює шкільне географічне товариство.

Підсумком науково-дослідницької діяльності членів шкільного географічного товариства за навчальний рік є науково-практична конференція. Вона може відбуватися як у форматі діяльності учнів одного навчального закладу, так і за участю учнів інших загальноосвітніх навчальних закладів та студентів вишу, з яким співпрацює шкільне географічне товариство.

Географічний вечір – це найбільш масова форма позакласної роботи з географії. Географічні вечори за своїм змістом мають тематичний характер із яскраво вираженим пізнавальним характером. Для географічних вечорів характерне поєднання різних форм позакласної роботи: вікторини, повідомлення, доповіді, електронні презентації, зустрічі з цікавими людьми та багато інших. Під час підготовки та проведення вечора логічно поєднується індивідуальна та колективна діяльність учнів. Тематика географічних вечорів може бути надзвичайно різноманітною. Вони можуть бути присвячені знаменитому досліднику, мандрівникові, мореплавцю, історії відомого і важливого відкриття, історії дослідження материків, глобальній проблемі, природним особливостям своєї місцевості тощо.

Алгоритм підготовки вечора може бути таким:

- визначення теми, назви, девізу, емблеми, мети та завдань вечора;
- розробка змістовної частини вечора;
- підготовка обладнання та реквізиту, оформлення актові зали;
- розробка програми вечора, підбір ведучих;
- розробка сценарію, підготовка у форматі сценарію слайдів, електронних презентацій, музичного супроводу та інших матеріалів, що підсилюють пізнавальну та емоційну сферу вечора, проведення репетицій.

Вікторини – одна з традиційно сформованих форм позакласної роботи з географії. Її рідко застосовують як самостійну форму роботи, зазвичай вона є складовою частиною географічного вечора, предметного тижня або іншого масового позакласного заходу. Методика проведення вікторини може бути різною. Практикується проведення так званих закритих вікторин. Такі вікторини добре проводити на географічному вечорі. Запитання вікторини

пишуться на великих аркушах ватману і розвішуються в залі, де проводиться вечір. Учні, які бажають узяти участь у вікторині, відповідають на запитання письмово й опускають аркуші з відповідями в призначену для цієї мети скриньку, яка розміщена тут же, у залі. Вікторину як самостійний позакласний захід можна проводити як у звичайному, так і електронному варіанті. Питання такої вікторини розробляються з урахуванням рівнів пізнавальної діяльності учнів.

Предметний тиждень з географії – натеper найпоширеніша форма позакласної роботи з географії. Головною перевагою предметного тижня є залучення великої кількості учнів до різних заходів, можливість занурення учнів за відносно короткий часовий період (шість днів) у цікавий і захопливий світ географії, інтеграція різних форм позакласної роботи.

Предметний тиждень включається до річного плану роботи школи, а безпосереднє опрацювання плану його проведення здійснюється за кілька тижнів до відкриття тижня і затверджується представником дирекції навчального закладу. Предметний тиждень може включати проведення географічних конференцій, олімпіад, диспутів, електронних презентацій, вікторин, зустрічей з цікавими людьми, конкурсів тощо. Учні в цей період можуть виготовляти саморобні наочні посібники та динамічні моделі. Бажано на урочистому відкритті предметного тижня кожному класу запропонувати виконати завдання: випустити газету, оформити альбом, провести заочну подорож заданим маршрутом і підготувати її електронну презентацію. Результати участі класів у проведенні предметного тижня підбиваються на заключній підсумковій лінійці або конференції [1].

Географічні конференції. Ця форма позакласної роботи з предмета представлена шкільними, районними (міськими) та обласними науково-практичними конференціями, які проводяться щорічно. На конференціях учні виступають із доповідями за результатами проведеної ними дослідницької роботи з виконання проєктних завдань, як правило, краєзнавчого характеру. При цьому переможці шкільної конференції отримують право виступати з доповіддю на районній (міській) і далі на обласній науково-практичній конференції.

Крім науково-практичних конференцій у школі проводяться тематичні географічні конференції. При цьому вони можуть виступати як самостійною формою роботи, так і одним із планових заходів роботи географічного гуртка, клубу, предметного тижня. Найчастіше такі конференції проводяться з учнями старших класів. Проведенню тематичної конференції передують тривала підготовча робота. Зазвичай за півтора-два місяці до її початку вчитель пропонує учням план проведення конференції, список необхідної та додаткової літератури з проблемного поля конференції, теми доповідей, призначає час проведення консультації.

Успіху конференції сприяє виставка літератури з питань, що розглядаються, випуск тематичної стінної газети, супровід доповідей електронними слайдами, за можливості участь у конференції викладачів і студентів регіонального вишу. За результатами тематичної конференції може бути оформлено альманах або збірник доповідей.

Географічні «прес-конференції». «Прес-конференції» – ігрова і водночас ефективна з пізнавальної точки зору форма позакласної роботи з географії. Найцікавішими та пізнавальними для учнів є прес-конференції за результатами проектних досліджень, особливо якщо вони мають краєзнавчу спрямованість. На таких конференціях учасники проектів, виконуючи ролі картографів, гідрологів, геоморфологів, геологів та інших фахівців, доповідають про результати своїх досліджень. Присутні учні ставлять їм запитання, обговорюють виявлені проблемні питання і ситуації. На «прес-конференцію» можливе запрошення студентів, викладачів вишу, представників місцевих органів влади та інших фахівців у галузі обговорюваних питань.

Географічні олімпіади є формою позакласної роботи, що щорічно проводиться у форматі районних (міських), обласних і всеукраїнських предметних олімпіад школярів. Проведенню обласних, всеукраїнських олімпіад, зазвичай, передують проведення шкільних олімпіад. Під час підготовки до проведення шкільної олімпіади з географії бажано організувати випуск стінних газет із цікавим матеріалом і можливими запитаннями та вправами до майбутньої олімпіади, проведення вікторин, конкурсів, зустрічей із цікавими людьми, захист рефератів та інші позакласні заходи з географії. Важливим етапом підготовки до олімпіади є розробка запитань і завдань. Основними умовами при розробці запитань і завдань є:

- зв'язок із програмним матеріалом і результатами краєзнавчої діяльності учнів з географії;
- поєднання науковості та цікавості змісту, наявності запитань і завдань проблемного характеру;
- реалізація міжпредметних зав'язків;
- нестандартність та оригінальність запитань і завдань.

Олімпіади проводяться між учнями одного або паралельних класів з урахуванням змісту відповідних шкільних курсів географії і бажано в кілька турів. Переможці шкільних географічних олімпіад нагороджуються грамотами, дипломами, призами відповідно до можливості навчального закладу.

Однією з форм позакласної роботи є *туристсько-екскурсійна робота*. Екскурсії можуть проводитися безпосередньо вчителем школи. Що стосується туристичних походів і далеких екскурсій, то їх організують школа та позашкільні дитячі установи. Головна мета туризму – оздоровлення учнів, але водночас реалізуються і пізнавальні завдання. У програму походу

включаються завдання з вивчення компонентів і комплексів природи та виробництва на шляху маршруту [4,7,11,12].

Як відзначають дослідники, краєзнавчо-географічні екскурсії є найважливішим засобом пізнання географії рідного краю, його історії, перетворення природи і господарства [2,17]. На думку І. П. Логвиненко «Екскурсії мають великі дидактичні переваги над урочними заняттями і відзначаються високою педагогічною ефективністю. Основними методами роботи на під час екскурсії є групові спостереження, а також самостійна робота учнів [10, с.32]

Крім розглянутих форм позакласна робота з географії може бути представлена підготовкою тематичних альбомів і виставок, випуском географічних журналів, стінних газет, календарів географічних подій, підготовкою рефератів, доповідей, повідомлень, проведенням екскурсій, походів, конкурсів, географічних ігор, виконанням дослідницьких проєктів, географічним краєзнавством та іншими формами її проведення.

Домінування в позакласній роботі тих чи інших її форм визначається професійними інтересами вчителя, пізнавальними інтересами учнів і традиціями, що склалися в навчальному закладі.

Висновки. Позакласна робота з географії покликана сприяти досягненню загальної мети географічної освіти – формуванню особистості учня. У змісті позакласної роботи з географії виокремлюють три основні напрями: поповнення та поглиблення знань учнів, сприяння формуванню географічних умінь і навичок, формування дослідницьких умінь і навичок. До особливостей позакласної роботи з географії належать: посиленість спрямованість на самостійну діяльність учнів, застосування технології проєктного навчання з яскраво вираженою краєзнавчою спрямованістю, фахова та естетична спрямованість, посилення мотиваційного аспекту, розвитку підвищеного інтересу до географічних знань. Проведення позакласної роботи визначається низкою дидактичних вимог: поєднання педагогічного керівництва із самостійною та добровільною участю учнів, врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів, системність і безперервність її проведення. У проведенні позакласної роботи з географії виокремлюються три рівні: ліквідація прогалів у знаннях учнів, залучення додаткових знань, що виходять за рамки навчальної програми, керована діяльність учнів з виконання завдань дослідницьких проєктів. Позакласна робота з географії здійснюється з дотриманням принципу добровільності та зацікавленості учнів у роботі, що проводиться, послідовності та систематичності її проведення. За періодичністю проведення виділяють епізодичні форми роботи: олімпіади, вечори, вікторини, походи, екскурсії, предметні тижні та систематичні форми роботи: географічні гуртки, клуби, географічні шкільні наукові товариства. За кількістю зайнятих учнів розрізняють масові, групові та індивідуальні форми роботи.

Література:

1. Андреева В.М. Тиждень географії у школі. Х.: Вид. група «Основа», 2006. 128 с.
2. Варакута О.М., Гавришок Б.Б. Реалізація краєзнавчого принципу засобами навчальних екскурсій з географії. *Підготовка майбутніх учителів фізики, хімії, біології та природничих наук у контексті вимог Нової української школи: Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції.* 26-27 травня 2022 р. Тернопіль, 2022. С.156-160.
3. Гришко С. В., Непша Я.Ю. Освітньо-виховне значення шкільного курсу географії у розвитку всебічно розвиненої особистості. *Географія та туризм: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди,* 26 лютого 2020 р. Харків, 2020. С. 41-45.
4. Даценко Л.М., Зав'ялова Т.В., Непша О.В., Самек Ю.І. Місце екскурсій і походів у вивченні корисних копалин в шкільному курсі географії. *Географія та екологія: наука і освіта.* Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Географія та екологія: наука і освіта», 17- 18 квітня 2008 р. Умань: СПД Сочінський, 2008. С. 44-47.
5. Дудка І. Г. Підготовка майбутніх учителів географії до організації позакласної діяльності учнів: дис.... канд. пед. наук : 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2017. 275 с.
6. Дудка І. Структура організації позакласної діяльності учнів із географії. *Humanitarium.* 2018. Т. 40. Вип. 2. С. 22-31.
7. Зав'ялова Т.В., Непша О.В., Прохорова Л.А. Туристський похід з учнями по вивченню геології рідного краю. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи: збірник матеріалів II-ої Міжнародної науково-практичної конференції.* Баку–Ужгород–Дрогобич: Посвіт, 2017. С. 401-403
8. Кобернік С. Г. Методика викладання географії в школі: навчально-методичний посібник. К. : Стафед, 2000. 320 с.
9. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р., Скуратович О.Я. Методика навчання географії в загальноосвітніх навчальних закладах: посібник для вчителя. К.: Навчальна книга, 2005. 319 с.
10. Логвиненко І.П. Краєзнавча робота в процесі викладання географії в школі. *Географічна освіта у шкільних та позашкільних закладах : проблеми, пошуки, перспективи: Збірник наукових праць.* Рівне: Видавець О. Зень, 2020. С.31-34.
11. Непша О. В., Яровой Д.В. Особливості організації та проведення географічних екскурсій. *Актуальные научные исследования в современном мире.* Переяслав-Хмельницький, 2017. Вип. 7(27). С. 6-10.
12. Непша О.В. Шкільна геологічна екскурсія як засіб екологічного та національно-патріотичного виховання *Соціальні та екологічні технології: актуальні проблеми теорії і практики: матеріали XI Міжнародної Інтернет-конференції,* 22-24 січня 2019 року. Мелітополь: ТОВ «Колор Принт», 2019. С. 122-123.
13. Непша О.В., Гришко С.В., Опашко Г.І., Рішко А.Р. Деякі аспекти проведення позаурочної діяльності школярів з географії. *Актуальные научные исследования в современном мире.* Переяслав, 2020. Вип. 10(66). Ч. 5. С.90-95.
14. Покась Л. А. Методика організації та проведення групової позакласної роботи з географії. *Географія та економіка в сучасній школі.* 2013. № 5(135). С. 21-29.
15. Самойленко В. М., Олійник Я.Б., Вішнікіна Л.П., Діброва І.О. Навчання географії: Понятійно-термінологічний словник. К.: Ніка-Центр, 2015. 352 с.
16. Сучко К. Д. До питання організації позакласної роботи з географії. *Теоретичні та прикладні аспекти досліджень з біології, географії та хімії :* матеріали IV Всеукраїнської наукової конференції студентів та молодих учених, м. Суми, 29 квітня 2022 р. Суми : СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2022. С. 110-113.
17. Тамбовцев Г. В., Іванова В.М., Непша О.В. Шкільні краєзнавчо-географічні екскурсії по вивченню геологічних об'єктів. *Актуальные научные исследования в современном мире.* Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 1(45). Ч. 2. С. 44-49.

18. Топузов О.М., Самойленко В.М., Вішнікіна Л.П. Загальна методика навчання географії: підручник . К.: Картографія, 2012. 512 с.
19. Чернов Б.О. Теоретико-методологічні основи становлення шкільного курсу дидактики географії *Історія науки і біогеографістика*. 2011. № 4. URL: https://inb.dnsgb.com.ua/2011-4/11_chernov.pdf (дата звернення: 25.12.2023)
20. Яковлева В.А., Проценко А.В. Методика проведення позакласної та позашкільної роботи з географії. *Abstracts of XVI International Scientific and Practical Conference*. Stockholm, Sweden 2021. С.115-117.

References:

1. Andreieieva V.M. (2006) *Tyzhden heohrafii u shkoli [Geography week at school]*. Kharkiv: Vyd. hrupa «Osnova» [in Ukrainian].
2. Varakuta O.M. & Havryshok B.B. (2022) *Realizatsiia kraieznavchoho pryntsyphu zasobamy navchalnykh ekskursii z heohrafii [Implementation of the local history principle through educational excursions in geography]*. Pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizyky, khimii, biolohii ta pryrodnychkykh nauk u konteksti vymoh Novoi ukrainskoi shkoly: Materialy IV Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii. 26-27 travnia 2022 r. Ternopil.156-160. [in Ukrainian].
3. Hryshko S. V. & Nepsha Ya.Iu. (2020) *Osvitno-vykhovne znachennia shkilnoho kursu heohrafii u rozvytku vsebichno rozvynenoi osobystosti [Educational value of the school geography course in the development of a fully developed personality]*. *Heohrafiia ta turizm: materialy III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu im. H. S. Skovorody*, 26 liutoho 2020 r. Kharkiv, 41-45. [in Ukrainian].
4. Datsenko L.M., Zavialova T.V., Nepsha O.V. & Samek Yu.I. (2008) *Mistse ekskursii i pokhodiv u vyvchenni korysnykh kopalyn v shkilnomu kursi heohrafii [The place of excursions and hikes in the study of minerals in the school geography course]*. *Heohrafiia ta ekolohiia: nauka i osvita*. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Heohrafiia ta ekolohiia: nauka i osvita», 17-18 kvitnia 2008 r. Uman: SPD Sochinskyi, 44-47. [in Ukrainian].
5. Dudka I. H. (2017) *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv heohrafii do orhanizatsii pozaklasnoi diialnosti uchniv [Preparation of future geography teachers for the organization of extracurricular activities of student]: dys.... kand. ped. nauk : 13.00.04. Pereiaslav-Khmelnitskyi, 275.* [in Ukrainian].
6. Dudka I. (2018) *Struktura orhanizatsii pozaklasnoi diialnosti uchniv iz heohrafii [The structure of the organization of extracurricular activities of students in geography]*. *Humanitarium*. 40, 2, 22-31. [in Ukrainian].
7. Zavialova T.V., Nepsha O.V. & Prokhorova L.A. (2017) *Turystyskyi pokhid z uchniamy po vyvchenniu heolohii ridnoho kraiu [Tourist trip with students to study the geology of their native land]*. *Fundamentalni ta prykladni doslidzhennia: suchasni naukovo-praktychni rishennia i pidkhody: zbirnyk materialiv II-oi Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. Baku–Uzhhorod–Drohobych: Posvit, 401-403. [in Ukrainian].
8. Kobernik S. H. (2000) *Metodyka vykladannia heohrafii v shkoli [Methods of teaching geography at school]: navchalno-metodychnyi posibnyk*. K. : Stafed [in Ukrainian].
9. Kobernik S.H., Kovalenko P.P. & Skuratovych O.Ia. (2005) *Metodyka navchannia heohrafii v zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladakh: posibnyk dlia vchytelia [Methods of teaching geography in secondary schools]*. K.: Navchalna knyha. [in Ukrainian].
10. Lohvynenko I.P. (2020) *Kraieznavcha robota v protsesi vykladannia heohrafii v shkoli [Local History Work in the Process of Teaching Geography at School]*. *Heohrafichna osvita u shkilnykh ta pozashkilnykh zakladakh : problemy, poshuky, perspektyvy: Zbirnyk naukovykh prats*. Rivne: Vydavets O. Zen, 31-34. [in Ukrainian].

11. Nepsha O. V. & Yarovoi D.V. (2017) *Osoblyvosti orhanizatsii ta provedennia heohrafichnykh ekskursii [Features of the organization and conduct of geographical excursions]. Aktualnyie nauchnyie issledovaniya v sovremennom mire. Pereyaslav-Hmelnitskiy, Vyp. 7(27). 6-10. [in Ukrainian].*
12. Nepsha O.V. (2019) *Shkilna heolohichna ekskursiia yak zasib ekolohichnoho ta natsionalno-patriotychnoho vykhovannia [School geological excursion as a means of environmental and national-patriotic education]. Sotsialni ta ekolohichni tekhnolohii: aktualni problemy teorii i praktyky: materialy KhI Mizhnarodnoi Internet-konferentsii, 22-24 sichnia 2019 roku. Melitopol: TOV «Kolor Prynt», 122-123. [in Ukrainian].*
13. Nepsha O.V., Hryshko S.V., Opashko H.I. & Rishko A.R. (2020) *Deiaki aspekty provedennia pozaurochnoi diialnosti shkolariv z heohrafii [Some aspects of extracurricular activities of schoolchildren in geography]. Aktualnyie nauchnyie issledovaniya v sovremennom mire. Pereyaslav, 10(66), 90-95. [in Ukrainian].*
14. Pokas L. A. (2013) *Metodyka orhanizatsii ta provedennia hrupovoi pozaklasnoi roboty z heohrafii [Methods of organizing and conducting group extracurricular activities in geography]. Heohrafiia ta ekonomika v suchasni shkoli.. 5(135), 21-29. [in Ukrainian].*
15. Samoilenko V. M., Oliinyk Ya.B., Vishnikina L.P. & Dibrova I.O. (2015) *Navchannia heohrafii [Teaching Geography]: Poniatino-terminolohichni slovnnyk. K.: Nika-Tsentr. [in Ukrainian].*
16. Suchko K. D. (2022) *Do pytannia orhanizatsii pozaklasnoi roboty z heohrafii [On the organization of extracurricular work in geography]. Teoretychni ta prykladni aspekty doslidzhen z biolohii, heohrafii ta khimii: materialy IV Vseukrainskoi naukovo konferentsii studentiv ta molodykh uchenykh, m. Sumy, 29 kvitnia 2022 r. Sumy : CumDPU imeni A.S. Makarenka, 110-113. [in Ukrainian].*
17. Tambovtsev H. V., Ivanova V.M. & Nepsha O.V. (2019) *Shkilni kraieznavcho-heohrafichni ekskursii po vyvchenni heolohichnykh ob'ektiv [School local history and geographical excursions to study geological objects]. Aktualnyie nauchnyie issledovaniya v sovremennom mire. Pereyaslav-Hmelnitskiy, 1(45), 44-49. [in Ukrainian].*
18. Topuzov O.M., Samoilenko V.M. & Vishnikina L.P. (2012) *Zahalna metodyka navchannia heohrafii [General methods of teaching geography]: pidruchnyk . K.: Kartohrafiia. [in Ukrainian].*
19. Chernov B.O.(2011) *Teoretyko-metodolohichni osnovy stanovlennia shkilnoho kursu dydaktyky heohrafii [Theoretical and methodological foundations of the formation of the school course of didactics of geography]. Istoriiia nauky i biohrafistyka. 4. URL: https://inb.dnsgb.com.ua/2011-4/11_chernov.pdf (data zvernennia: 25.12.2023) [in Ukrainian].*
20. Iakovleva V.A. & Protsenko A.V. (2021) *Metodyka provedennia pozaklasnoi ta pozashkilnoi roboty z heohrafii [Methods of conducting extracurricular and extracurricular work in geography]. Abstracts of XVI International Scientific and Practical Conference. Stockholm, Sweden, 115-117. [in Ukrainian].*